

Latinska hymner för den svenska psalmboken?

Till skillnad från vad som är fallet med olika englikanska "psalmböcker" – exempelvis Hymns Ancient and Modern och The English Hymnal – har de svenska lutherska psalmböckerna aldrig innehållit mer än ett fåtal tolkningar av katolska, latinska hymner från fornkyrka, medeltid och nyare tid. Det nya förslaget till svensk psalmbok förändrar i någon liten mån detta sakförhållande, i det att det, om jag räknat rätt, innehåller sju nummer, som är, eller anges vara, tolkningar av latinska hymner, vilka tidigare inte funnits i den Svenska psalmboken.

Här vill jag nu först ur ett par synpunkter helt kort granska några av de föreslagna svenska versionerna i förhållande till de latinska originaltexterna. Det gör jag väl medveten om, att en psalmbok inte är en historisk-vetenskaplig antologi av kristen lyrik från skilda tider; en psalmbok skall förvisso utarbetas med sikte på nutidens praktiskt-pastoral behov. Men om nu en psalm anges vara en tolkning av en text på annat språk, är det för det första ett sannings- eller hederlighetskrav, att tolkningen inte har avlägsnat sig alltför långt – språkligt-formellt och innehållsligt – från den text, som anges vara dess original. I annat fall blir uppgifterna om psalmens original vilseledande. Men detta är inte alls bara en "vetenskaplig renlighetsfråga". Att läsa, sjunga eller på annat sätt göra en psalm till sin kan ju också sägas vara en handling, varigenom man identifierar sig med en psalmdiktare och gör hans/hennes, i vårt fall i en annan kyrklig tradition formade, tro och spiritualitet till sin egen. Genom dubiösa eller felaktiga "varudeklarationer" angående textens härkomst och ursprungsmiljö blir den identifikationsprocessen en chimär. Om tolkningen är vilseledande, lurar man den aktuella brukaren av psalmen och bidrar man dessutom

till att ge en falsk bild av författaren och av hans/hennes andliga miljö.

Till de i svensk psalmtradition helt nya hör förslaget nr 428. Det anges här endast: "Latinsk text från 800-talet", men, trots allt, kan det inte vara fråga om något annat än *Conditor alme siderum*. Den texten, som länge har haft en fast plats i den latinska tidegården, har en mycket klar uppbyggnad och tematik, som det kan vara skäl att studera. Jag citerar den latinska texten efter den version den har i Walpole, Early Latin Hymns, och ger ett försök till tolkning, som är så trogen mot originalet, som det varit mig möjligt:

Conditor alme siderum,
aeterna lux credentium,
Christe, Redemptor omnium,
exaudi preces supplicum;

Qui, condolens interitu
mortis perire saeculum,
salvasti mundum languidum,
donans reis remedium,

Vergente mundi vespere,
uti sponsus e thalamo,
egressus honestissima
virginis matris clausula.

Cuius forti potentiae
genu curvantur omnia
caelestia, terrestria,
nutu fatentur subdita.

Te deprecamur, hague,
venture iudex saeculi,
conserva nos in tempore
hostis a telo perfidi.

Laus, honor, virtus, gloria
Deo Patri cum Filio
sancto simul Paraclito
in sempiterna saecula.

Du himlaljusens Skapare
och alla trognas härlighet,
o Kristus, världens Frälsare,
hör våra hjärtas bönerop.

Med smärta såg du, hur ditt verk
fördärvat låg, av döden märkt,
du skyndade att rädda dem,
som skulden tyngt till jorden ned.

När världens afton nalkades
du trädde fram med värdighet
ur Jungfrumoderns brudgemak,
likt konungen ur kammaren.

Inför ditt höga majestät
nu böjes ödmjukt alla knän,
du är den ende mäktige
på jorden och i himmelen.

Vi beder dig, du Helige,
du alla släktens Domare,
bevara oss, som vandrar än,
från faror och från frestelser.

All makt och härlighet är din,
o Kristus, Frälsare och Kung,
med Fadern och med Hjälparen,
en enda Gud i evighet. Amen.

Den första strofen innehåller alltså, dels en in-
vokation av Kristus såsom skaparen av de "na-
turliga" ljusen, stjärnorna, och såsom de troen-
des andliga ljus, och dels en bön om att han
måtte höra sitt folks böner. Den andra strofen
talar om Skaparens sorg över skapelsens dödliga
fall, vilket anges som hans motiv eller bevel-
segrund att genom inkarnationen återupprätta
den fallna världen. I den tredje strofen beskrivs
så, i anslutning till Ps 19 (Vulg 18): 6–7, hur

Kristus, "brudgummen", vid tidens afton,
d. v. s. "i de yttersta dagarna", trädde fram i
världen genom Jungfruns sköte, "brudmaket".
Så beskrivs i fjärde strofen, i anslutning till Fil.
2:10, hur allas knän nu böjs inför den mäktige.
Den femte strofen riktar sig, i en bön om be-
skydd under vandringen, mot den andra ankoms-
ten, då Kristus skall döma världen, och den sjät-
te är på det i latinska hymner traditionella sättet
en doxologi till den treenige Guden.

Frostensons text lyder så:

- 1 O du som himlens stjärnor tänt
och ljus bland dödens skuggor sänt,
för dig, vår Frälsare, vår Gud
i bön vårt hjärta öppnas nu.
- 2 Ur jungfruns sköte steg du fram,
vår brudgum och Guds rena Lamm,
med läkedom för allas nöd,
och väldet över synd och död.
- 3 Det namn som dig Guds ängel gav
skall bäras över land och hav,
till dess en brusten värld blir hel
och alla folk din arvedel.
- 4 När ofärdstecknen kring oss står
och världens afton faller på,
bered oss genom vad som sker
att en gång se din härlighet.
- 5 O Fader vår. På denna jord
vill du vårt liv. Du ger dig själv
i Sonens kärlek, Andens dop,
och hit till oss din himmel sänks.
Amen.

Man kan här skymta den frälsningshistoriska
grundstrukturen i originalet och en del av dess
metaforer är bevarade. Men mycket väsentligt
är också förlorat och förstört av översättaren.
Tanken om Guds sorg och smärta som drivkraften
bakom hans upprättande verk har helt fallit
bort och därmed en väsentlig "affekt". Om Fros-

tensons tredje strof måste väl sägas, att den inte alls har något stöd i originaltexten. Det mest fatala är kanske, att i hans fjärde strof uttrycket "världens afton" används närmast som en syftning på Kristi *andra* ankomst och inte, såsom i originalet, som en beskrivning av den "gamla tidsålderns" slut i och genom Kristi första ankomst. Därmed förloras originalets implicerade framhävande av, att kyrkan genom Kristi första ankomst redan lever i den nya tidsåldern, där Kristus tillbeds som universums och historiens herre i väntan på hans andra ankomst. Detta är väl klart bibliskt och så uppfattade också de gamla utläggarna saken. I en kommentar till 2 Mos. 16:12 säger Beda Venerabilis: "Vid denna världens afton blev Ordet kött." Herren kom, fortsätter han, "vid denna världens afton, men genom sin ankomst om aftonen beredde han en ny dag för dem som tror, eftersom han själv är rättfärdigheten och låter ett nytt ljus lysa genom sin kunskap" (se SPT 28, 1986, nr 8, sid. 142).

Psalmen nr 504 i förslaget, likaledes av Frostenson, anges vara en tolkning av *Iam, Christe, sol iustitiae* från tiden "omkring 1200". Om grundtexten verkligen är den traditionella fastehymnen, av Szövérfy daterad till 500-talet, och inte någon för mig okänd text med samma begynnelseord, måste man säga, att den av översättaren förvanskats intill oigenkännlighet. Detta är originaltexten enligt Walpole och mitt försök till en mera originaltrogen svensk tolkning:

Iam, Christe, sol iustitiae,
mentis dehiscant tenebrae,
virtutum ut lux redeat,
terris diem cum reparas.

Das tempus acceptabile,
et paenitentis cor tribue,
convertat ut benignitas,
quos longa suffert pietas.

Quiddamque paenitentiae
da ferre, quamvis grandium
maiore tui munere
que demptio sit criminum.

Dies venit, dies tua,
per quam reflorent omnia;
laetemur in hac ut tuae
per hanc reducti gratiae.

Te rerum universitas
clemens adoret Trinitas,
et nos novi per veniam
novum canamus canticum.

Träng in i hjärtats mörka schakt,
låt ljuset återta sin makt,
då du, rättfärdighetens sol,
ger dagen åter åt vår jord.

Se, nu är välbehaglig tid:
åt hjärtat giv botfärdighet,
och må din godhet väcka dem,
du länge kallat till sitt hem.

Låt ångerns tårar bana väg
för frälsningens försoningsverk,
ty huru stor än skulden är,
är större din barmhärtighet.

Din stora dag skall komma snart,
när allt skall stå i blom på nytt;
låt oss, från synd befriade,
då glädjas i din härlighet.

Må allt ditt folk i evighet
tillbedja dig, Treenige,
och vi, förlättna i din nåd,
dig lova med din nya sång. Amen.

Frostensons text lyder så:

1 En jordisk dag, en dag från dig,
o Jesu, fyll den med ditt liv.
Rättfärdighetens sol är du,
låt hjärtat renas i dess ljus.

2 Vi är ej längre utanför.
I dig vi lever, lider, dör
och uppstår till ett evigt liv.
Du är i oss. Vi är i dig.

3 En dag i makt från himmelen
du kommer till vår jord igen.
Vi tecknen på din ankomst ser:
den nåd du här och nu oss ger.

4 Dig, heliga Treenighet,
som allt förnyar, allt oss ger,
lovsånger vi, tills vi en gång
får sjunga Lammets nya sång.
Amen.

Att här göra någon detaljerad, jämförande granskning är, som man lätt ser, tämligen meningslöst. Originalen är, som sagt, en morgonhymn för fastetiden, men i psalmboksförslaget har den blivit en psalm "under dagen" och helt förlorat sin fastekaraktär. Medan originalet handlar om botens "välbehagliga tid" och blickar fram mot den kommande påskhögtiden, då allt – genom uppståndelsen – åter skall stå i blom, saknar Frostensons text inte endast varje antydning om fastetid och bot. Dessutom blir den "dag", som skall komma, i hans tredje strof den yttersta dagen. Såsom inkarnationens fullbordning är påsken för fornkyrkan och medeltiden den nya tidsålderns inbrott i världen. Men därom har vi ju redan talat.

När det gäller revisionen av tidigare översatta psalmer, är det en av Psalmskommittén ofta uttalad strävan att gå bortom Wallins bearbetningar, för att så göra mera rättvisa åt de ursprungliga texterna. Det är mot den bakgrunden intressant att granska, vad som hänt med Ambrosius-hymnen *Veni, Redemptor gentium*, som funnits i svenska psalmböcker alltsedan 1536.

Detta är den latinska grundtexten och mitt försök till en originaltrogen svensk tolkning, som också bevarar originalets jambiska meter:

Veni, Redemptor gentium,
ostende partum virginis,
miretur omne saeculum,
talīs decet partus Deo.

Non ex virili semine,
sed mystico spiramine
Verbum Dei factum est caro,
fructusque ventris floruit.

Alvus tumescit virginis,
claustrum pudoris permanet,
vexilla virtutum micant,
versatur in templo Deus.

Procedat e thalamo suoe,
pudoris aula regia,
geminæ gigens substantiæ;
alacris occurat viam.

Egressus eius a Patre,
regressus eius ad Patrem,
excursus usque ad inferos,
recursus ad sedem Dei.

Aequalis aeterno Patri
carnis tropæo accingere,
infirma nostri corporis
virtute firmans perpeti.

Praesepe iam fulget tuum
lumenque nox spirat novum,
quod nulla lux interpolat
fideque iugi luceat.

Träd fram, du folkens Frälsare,
låt oss få skåda Jungfruns Son
och världen stå med häpenhet
inför det barn, som Fadern sänt.

Ty ej av mänsklig viljas kraft,
men genom himmelsk Andes makt
blev Ordet evigt bland oss kött
och bar ett livets sköte frukt.

Den växer i en jungfrus kropp,
men hon förblir en sluten borg,
av nådens tecken glänser hon,
ty i sitt tempel bor nu Gud.

Må han, som ur ett brudgemak,
ur kunglig boning stiga fram,
må Gudens Son och människan
sin hjältebana träda an.

Från Fadern går han ödmjukt ut,
till Fadern står han åter upp,
han stiger ned från liv till död,
men vänder om till himlens höjd.

Se Sonen, Fadern evigt lik,
för hem vårt kött som segerrov
och skänker med sin gudomskraft
så styrka åt vår svaghetskropp.

Ur krubban strålar härligt klart
ditt nya ljus i världens natt;
så låt det aldrig släckas ut,
men ständigt lysa för vår tro.

Detta är i förslaget (nr 112) Frostensons text:

- 1 Världens Frälsare kom här:
av en jungfru född han är.
Aldrig världen har fått se
något större under ske.
- 2 Han som före allting var
blir ett ringa mänskobarn.
Stor, gudomlig är den makt
Fadern i hans händer lagt.
- 3 Han till dödsriket steg ned,
gav åt alla slakten fred.
Upp till himmelen han for,
lever där i ära stor.
- 4 Natten går nu mot sitt slut.
Snart kring krubban gryr Guds ljus.
Tron med nya ögon ser,
famplar ej i mörker mer.
- 5 Gud, vår Far, dig ärar vi,
Sonen som du sände hit,
Anden som oss ger din frid
nu idag och all vår tid.

Tyvärr måste man konstatera, att Ambrosius' sköna och innehållsdigra hymn i och med Frostensons bearbetning på det hela taget nu har kommit ännu längre bort från originalet än vad som var fallet i Wallins version. Det redan av 1500-talsöversättarna efter tidens krav införda rimmet, som man nu annars alltför gärna övergivit, finns här i stort sett kvar, likaså – förmodligen av musikaliska skäl – den stympning av versmåttet, som företogs redan i Luthers tyska översättning och sedan gått i arv till de svenska översättningarna. Poetiska otypligheter från tidigare översättningar finns också kvar – exempel: "Världens Frälsare kom här" – och nya sådana har tillkommit – exempel: "Han till dödsriket steg ned." Ur innehållslig synpunkt måste man konstatera, att den "massiva" inkarnationstro, som kommer till uttryck i Ambrosius' text, här har ytterligare dämpats. Hos Frostenson finns visserligen uttryck för jungfrufödelsen ("av en jungfru född han är") och till och med en uttrycklig bekännelse till Sonens praexistens ("Han som före allting var"). Tvånatursläran däremot, som får så starka uttryck hos Ambrosius, uttrycks hos Frostenson ganska luddigt med orden: "Stor, gudomlig är den makt/Fadern i hans händer lagt." Sådant kunde måhända sägas också om andra än Kristus. Vidare får Ambrosius' slutstrof, såsom också kommentaren särskilt framhäver, hos Frostenson (strof 4) en eskatologisk innebörd, som ter sig högst diskutabel. Enligt Ambrosius kommer inte ljuset att snart gry kring krubban, han ser heller inte fram mot den kommande julhögtiden, då barn med tindrande ögon skall flocka sig runt kyrkans krubba. Ljuset strålar fastmera för honom redan i Kristus, alltifrån Guds Ords människoblivande.

Detta må räcka som kritisk belysning av psalmbokskommitténs hållning mot de angivna originalen. Men detta har, som antytts, också en ekumenisk dimension. Denna sida av saken har man i psalmbokskommittén ibland uttryckligen velat beakta. Sålunda sägs det i kommentaren till nr 379, att Alins första strof ("Framfaren är natten"), som "ger indirekt en mycket mörk skild-

ring av katolska kyrkan” som en följd av det nya ekumeniska sinnelaget nu har fått utgå. Eller med kommentarens ord: ”Det finns i dag ett större ekumeniskt samförstånd än 1906 och 1936.”

Det tillkommer givetvis varje kyrka, eller grupp av kyrkosamfund, att avgöra vad som skall anses förenligt med dess tro. Många av de ”bearbetningar” av katolska hymner, som vid översättningen företogs av de lutherska reformatorerna i Tyskland och Sverige, var som bekant dikterade av dogmatiska skäl; de ansågs i sin originalversion som ”kätterska” och måste anpassas till den ”rena läran”. Sådana bearbetningar har också senare skett. Kommentaren till nr 127 (O du saliga) meddelar, för att ge endast ett exempel, att denna sång ursprungligen var en ”italiensk Maria-visa”, som i Tyskland vid 1800-talets början ”förvandlades . . . från Maria-visa till julsång”. Den är alltså en anti-katolsk kontrafakt.

Nu torde man kunna hävda, att sådana, av teologiska renlärighetsskäl dikterade bearbetningar ”i vår ekumeniska tid” kommer att te sig något mera problematiska än de tidigare gjorde. De kan ju nämligen uppfattas som ”censur”, eller som en uttalad ”kritik” mot den kyrkliga tradition, där originalet har uppstått och hör hemma. Det ”erkännande” av en annan kyrklig tradition, som man å ena sidan gör genom att i original eller översättning överta dess hymner, bryter man å andra sidan udden av, om man *samtidigt* företar dogmatiskt motiverade ingrepp i texterna. Även om detta inte är avsikten, kan ändringarna onekligen tolkas som ”censur” eller ”kritik”. I de fall, då ändringarna direkt kommer att motsäga originalet, blir detta mest uppenbart. Om en viss text till någon del anses oacceptabel för ett visst samfunds trosmedvetande, vore det därför kanske bättre, att inte alls uppta den än att uppta den under den uttalade kritik, som en dogmatisk revision ändå innebär.

Nu har redaktionen för Svenskt gudstjänstliv uppmanat mig att ge ytterligare prov från den latinska hymndiktningen. Kanhända kunde där

finnas något som vore värdefullt och som kunde berika den svenska lutherska församlingssången utan att där införa något för dess trosmedvetande främmande eller oassimilerbart? Jag vill gå redaktionens önskemål till mötes genom att här framlägga fyra hymntexter.

Den första är en julhymn av Prudentius (+405), fornkyrkans, jämte Ambrosius, störste diktare. Hans dikter har nog ursprungligen tillkommit som meditationspoesi för enskild läsning. Men mycket tidigt har man ur hans långa dikter ställt samman valda strofer för bruk som liturgisk hymn. Detta gäller också om den följande, med begynnelseorden *Corde natus ex Parentis*. Av den finns redan en svensk, men ganska kraftigt ”censurerad”, tolkning av J. A. Eklund, vilken fått sin plats i Den svenska tidegården. Min nyöversättning följer mycket närmare originalets text och innehåller dessutom en strof (min femte), som i allmänhet inte medtagits i de gamla liturgiska böckernas urval av strofer och som på ett tydligt sätt knyter samman inkarnationen med eukaristin. Den kan utmärkt väl sjungas till J. Neanders melodi (English Hymnal nr 241). Detta är mitt försök till tolkning:

Evigt född ur Faderns hjärta
innan världen än var till,
är han Alpha, alltings källa,
Omega, allt skapats mål;
från begynnelsen till änden
allt i honom har sin grund.

Avklädd himlens glans och skönhet,
iförd kroppens dödlighet,
kom han, för att rädda släktet,
fånget under syndens lag,
från dess långa, tunga trældom
under mörka makters ok.

Detta var en salig födsel,
då en jungfru underbart,
havande av helig ande,
födde oss vår Frälsare
och en himmelsk änglastämma
bar om världens räddning bud.

Hjälten, som i forntids dagar
siare bebådade,
Sonen, som i löftets tider
trons profeter förutsagt,
han nu träder fram i ljuset:
lovad vare löftets man.

Han är födan, han är brödet,
han än andens ljuvlighet,
ingen skall för evigt hungra,
som är gäst vid Herrens bord,
där finns mat till själens mättnad,
evigt liv och läkedom.

Låt oss så med klara stämmor
lova Faderns härlighet,
låt oss sjunga Kristi ära,
Jungfrumoderns ende Son,
låt oss i den helga Anden
prisa Gud, den evige.
Amen.

Karolingertiden var ur den liturgiska diktningens synpunkt en blomstrande rik tid. En stor samling hymner tillskrivs i källorna och i den äldre litteraturen Hrabanus Maurus (+856), abbot i Fulda och sedermera ärkebiskop av Mainz, men hans författarskap till dem måste nog betecknas som en aning osäkert. Bland dessa finns emellertid en himmelsfärdshymn i asklepideisk meter med begynnelseorden *Festum nunc celebre magnaue gaudia*, som länge funnits i tysk översättning och sjungits till en härlig melodi av C. Peter (se English Hymnal nr 182). Texten ställer in himmelsfärden inte bara i påskfestens mysterium som en helhet och enhet, utan riktar också uppmärksamheten mot den till himmelen upphöjde Konungens återkomst. Den lyder i mitt försök till tolkning så:

O vilken glädjerik, strålande högtidsdag,
låt oss med allt Guds folk sjunga vår Herres lov,
ty under änglasång har han som segrare
bestigit himlens höga tron.

Han, som i blodig kamp krossade dödens makt,
skänker nu mod åt dem, som ännu kämpar här,
han, som till härlighet lyftes från jorden opp,
en gång till dom skall träda fram.

Hör dina tjänare: led med din starka hand
oss genom natt och nöd fram mot din klarhets
dag;
då skall din stränga blick tränga i hjärtat in
och sanning segra över lögn.

Du är vår rikedom, mäktige Skapargud,
Kristus, du ende Son, Ande och Hjälpare,
du som med gudomsglans råder i evighet,
o godhet, o Treenighet. Amen.

Fulbert av Chartres (+1028) var inte bara ledaren för den kända katedralskolan i sin stad utan också en framstående diktare. Jag har till svenska försökt att översätta hans sapfiska pingsthymn med begynnelseorden *Organum mentis tibi, quaeso, nostrae*. Dess betydelse ligger väl bl. a. i att den besjunger Anden såväl i hans inomtrinitariska ställning som i hans verk utåt i kyrkan och själarna. Till hymnen finns en nykomponerad melodi av Lars Edlund, som väl uttrycker den nästan extatiska hänförelse, som präglar texten:

Stäm våra hjärtans instrument, o Herre,
låt dem få spela härligt till din ära,
vig våra läppar till din tjänst och dyrkan,
heliga Ande.

Du är den kärlek, som till ett förbinder
Fadern och Sonen i en evig enhet,
du av din gudom gjutur liv och anda
över allt skapat.

Du blott kan föda tro och helig lydnad,
du blott kan bjuda nåd och frid och frihet,
föra de vilsna ut ur lögn och fara,
ty du är sanning.

Öppna vårt hjärta, att därur må välla
renande tårar, låt din eld där brinna,
tänd där en låga, som av godhet flammnar
helt i din kärlek.

Låt oss besjunga Andens stora ära,
tillbedja honom, som likt ende Sonen
utgår ur Fadern och med dem regerar
nu och för evigt. Amen.

Får jag så slutligen rikta uppmärksamheten mot
en uppenbarligen på Irland tillkommen eukaris-
tisk hymn? Den latinska texten kan ha skrivits
redan på 500-talet och är i varje fall en av de
äldsta kända hymnerna, som besjunger eukaris-
tin, framför allt som livets bröd för den hungran-
de världen. Min tolkning, till vilken det finns en
enkel men enligt min mening kongenial melodi av
Lars Edlund, lyder så:

Låt i din godhet oss få del,
o Herre Jesus, av ditt liv,
ty du är vägen, sanningen
och livet för din skapelse.

Från himmelen du stiger ned
med evigt liv till hungrig värld,
i öknen är du livets bröd
och gläder hjärtat i dess nöd.

Se, den som kommer till ditt bord,
han går ej tom och hungrig bort,
och den som tror ditt löftes ord
skall aldrig mera känna törst.

Ditt sanna kött, allsmäktige,
är livets mat för hungrande,
och blodet som du gjuter är
en ljuvlig dryck för troende.

O saliga mysterium,
som räddar oss från död och dom
och fyller oss med helig kraft
till liv och lovsång i Guds namn.

Dig vare tack, Treenige,
o Fader, Son och Hjälpare,
ty du i himlens härlighet
regerar i all evighet. Amen.

Skulle inte texter och melodier av detta slag –
med sin "liturgiska objektivitet" och sin ton av
jublande tillbedjan – kunna berika svenskt guds-
tjänstliv?

Alf Härdelin